The Research Analytics **ISSN** **ISSN (Online): 3107-6165**
Volume 1, Issue 4, Oct-Dec 2025 pp. 147-152

The Research Analytics
(A Peer Reviewed and Open Access Journal)

16

भारतातील अनाथांच्या कल्याणासाठी शासकीय धोरणे व योजनांची परिणामकारकता

कु. अमृता करवंदे

माजी विद्यार्थिनी, मॉडर्न कॉलेज ऑफ आर्ट्स, सायन्स अँड कॉमर्स, गणेशखिंड, पुणे

सारांश (Abstract):

भारतातील अनाथ मुलांचे संरक्षण, शिक्षण, आरोग्य आणि सर्वांगीण विकास सुनिश्चित करण्यासाठी केंद्र व राज्य सरकारांनी विविध धोरणे व योजना राबवल्या आहेत. या संशोधनपत्रात अशा योजनांची परिणामकारकता तपासण्याचा प्रयत्न करण्यात आला आहे. Juvenile Justice (Care and Protection of Children) Act, Integrated Child Protection Scheme (ICPS), तसेच Mission Vatsalya यांसारख्या प्रमुख उपक्रमांच्या आधारे अनाथ मुलांच्या पुनर्वसन, दत्तक प्रक्रिया, निवारा, शिक्षण आणि सामाजिक समावेशनाच्या बाबींचा अभ्यास करण्यात आला आहे.

या अभ्यासातून असे दिसून येते की, शासकीय योजना अनाथ मुलांना मूलभूत सुविधा आणि संरक्षण देण्यात महत्त्वाची भूमिका बजावत असल्या तरी त्यांच्या अंमलबजावणीत अनेक अडचणी आढळतात. निधीची कमतरता, प्रशासनिक अकार्यक्षमता, प्रशिक्षित मनुष्यबळाचा अभाव, तसेच ग्रामीण आणि दुर्गम भागांमध्ये योजनांचा अपुरा पोहोच हा प्रमुख अडथळा ठरतो. याशिवाय, संस्थात्मक संगोपनाच्या तुलनेत कुटुंबाधारित पुनर्वसन (family-based care) अधिक प्रभावी असल्याचेही आढळून आले आहे.

अनाथ मुलांच्या सर्वांगीण विकासासाठी केवळ योजनांची निर्मिती नव्हे तर त्यांची प्रभावी अंमलबजावणी, सतत निरीक्षण आणि समुदायाचा सहभाग आवश्यक आहे. तंत्रज्ञानाचा वापर, स्वयंसेवी संस्थांशी समन्वय आणि पारदर्शक यंत्रणा यांद्वारे या योजनांची गुणवत्ता आणि पोहोच वाढविता येऊ शकते. त्यामुळे, भारतातील अनाथांच्या कल्याणासाठी शासकीय धोरणे अधिक समावेशक, प्रभावी आणि टिकाऊ बनविण्याची गरज अधोरेखित होते.

१. प्रस्तावना:

भारतात अनाथ हा एक गंभीर सामाजिक विषय आहे, जिथे लाखो मुले त्यांच्या एका किंवा दोन्ही पालकांच्या मृत्यूनंतर तीव्र सामाजिक आणि आर्थिक संकटांचा सामना करतात. २०११ च्या जनगणनेनुसार, भारतात जवळपास २९ दशलक्ष अनाथ मुले आहेत, ज्यामध्ये ग्रामीण भागातील प्रमाण जास्त आहे. या मुलांना शिक्षण, आरोग्यसेवा आणि भावनिक आधाराचा अभाव यांसारख्या अनेक अडचणींचा सामना करावा लागतो.

शासनाने अनाथांच्या कल्याणासाठी विविध योजना आणि कायदे लागू केले आहेत, जसे की *एकात्मिक बाल संरक्षण योजना (ICPS)*, *किशोर न्याय (मुलांची काळजी आणि संरक्षण) अधिनियम, २०१५*, आणि दत्तक घेण्यासंबंधीचे नियमन. या धोरणांचा उद्देश संस्थात्मक काळजी सुधारणे, अनाथ मुलांना दत्तक घेण्यास चालना देणे आणि पालकत्व पर्याय प्रदान करणे आहे. भारतामध्ये अनाथांसाठी शासनाने विविध योजना राबवल्या असून, त्यांचा उद्देश काळजी, संरक्षण आणि विकासाच्या संधी प्रदान करणे आहे.

The Research Analytics ISSN ISSN (Online): 3107-6165
Volume 1, Issue 4, Oct-Dec 2025

या संशोधन लेखात या भारतातील अनाथांसाठी असलेल्या धोरणांची व योजनांची परिणामकारकता अभ्यासण्यात आली आहे. या धोरण व योजना अंमलबजावणीतील समस्या शोधून त्यावर उपाय सुचविले आहेत.

२. अनाथ व्याख्या:

1. Orphans are children with one or both deceased parents in need of care and protection.

१. अनाथ म्हणजे एक किंवा दोन्ही मृत पालक असलेली मुले ज्यांना काळजी आणि संरक्षणाची गरज असते.

2. As Per UNICEF an orphan as a child under 18 years of age who has lost one or both parents to any cause of death.

२. युनिसेफ नुसार १८ वर्षांखालील बालक म्हणून अनाथ ज्याने मृत्यूच्या कोणत्याही कारणामुळे एक किंवा दोन्ही पालक गमावले आहेत.

३. अनाथांवर सामाजिक-आर्थिक प्रभाव:

आर्थिक पाठबळ, भावनिक काळजी आणि दर्जेदार शिक्षण आणि आरोग्यसेवा उपलब्ध नसल्यामुळे भारतातील अनाथांची सामाजिक-आर्थिक स्थिती बिकट असते.

३.१. शिक्षणासाठी मर्यादित प्रवेश: अनाथ मुलांना, विशेषत: ग्रामीण भागात, अनेकदा उदरनिर्वाहासाठी काम करावे लागते, ज्यामुळे त्यांच्या शालेय शिक्षणात व्यत्यय येतो. युनिसेफने केलेल्या अभ्यासात असे दिसून आले आहे की, भारतातील केवळ ३० ते ४० टक्के अनाथ मुले शाळांमध्ये प्रवेश घेतात.

३.२. आरोग्यविषयक आव्हाने: अनाथांना योग्य आरोग्यसेवा मिळत नाहीत. ज्यामुळे कुपोषण आणि प्रतिबंध करण्यायोग्य रोगांचे प्रमाण त्यांच्यात वाढते. युनिसेफचा अहवालानुसार कुटुंबासोबत राहणाऱ्या मुलांच्या तुलनेत भारतातील अनाथ मुलांमध्ये कुपोषित होण्याची शक्यता तिप्पट आहे.

३.३. मनोसामाजिक समस्या: पालक गमावल्यामुळे अनेक अनाथांना भावनिक आणि मानसिक आघात होतात, ज्यामुळे त्यांच्या सामाजिक एकात्मतेवर आणि भविष्यातील यशावर परिणाम होतो. अनाथाश्रम आणि बाल संगोपन गृहांमध्ये बऱ्याचदा कर्मचारी कमी असतात आणि पुरेसे समुपदेशन आणि भावनिक आधार देण्यासाठी संसाधनांची कमतरता असते.

४. अनाथांच्या समस्या किंवा अडथळे:

४.१. योग्य देखरेख आणि नियमनाचा अभाव: अनेक अनाथाश्रम पुरेशा सरकारी देखरेखीशिवाय चालतात, ज्यामुळे बाल शोषण, दुर्लक्ष आणि निम्न राहणीमान यासारख्या समस्या उद्भवतात.

४.२. आर्थिक अडचणी: अनाथाश्रमांमध्ये पुरेसा अन्न, शिक्षण आणि आरोग्यसेवा पुरविण्याकरिता अनेकदा निधीची कमतरता असते, परिणामी मुले निकृष्ट परिस्थितीत जगतात.

४.३. सामाजिक समस्या: एकदा अनाथांनी संस्था सोडली कि, त्यांना बाहेरील जगात अनेक समस्यांना सामोरे जावे लागते. विशेषत: जेव्हा रोजगार आणि कौटुंबिक जीवनाचा प्रश्न येतो.

५. उद्दिष्टे:

१. भारतातील अनाथांच्या कल्याणासाठी शासकीय धोरणे व योजनांची परिणामकारकता अभ्यासणे.
२. भारतातील अनाथांच्या कल्याणासाठी शासकीय धोरणे व योजना अंमलबजावणीत येणाऱ्या समस्या अभ्यासणे व त्यावर उपाय योजना सुचविणे.

६. संशोधन पद्धती:

The Research Analytics ISSN ISSN (Online): 3107-6165
Volume 1, Issue 4, Oct-Dec 2025

प्रस्तुत संशोधन लेख दुय्यम साधन सामग्रीवर आधारीत आहे. अनाथांसाठीच्या शासकीय योजना आणि धोरणांचा यात आढावा घेण्यात आला आहे. त्यासाठी शासकीय संकेतस्थळे व अहवालांच्या माध्यमातून धोरणांची आणि योजनांची माहिती प्राप्त करण्यात आली आहे.

७. भारतातील अनाथ कल्याणासाठी प्रमुख सरकारी धोरणे:

क. एकात्मिक बाल संरक्षण योजना (ICPS)

२००९ मध्ये सुरू झालेली ही योजना अनाथ मुलांसाठी संरक्षण यंत्रणा बळकट करण्यास आणि संस्थात्मक काळजी सुधारण्यास मदत करते.

८. उद्दिष्टे:

- संपूर्ण भारतभर बालसंरक्षण प्रणाली मजबूत करणे.
- अनाथाश्रम आणि बालगृहातील देखभाल दर्जा सुधारणे.
- देखभाल आणि संरक्षण आवश्यक असलेल्या मुलांसाठी सेवा पुरवणे.

९. मुख्य घटक:

- *बाल संरक्षण सेवा (CPS)* - मुलांचे सुटका, पुनर्वसन आणि समाजात पुनर्स्थापन यावर भर.
- *राज्य आणि जिल्हा बाल संरक्षण युनिट (SCPU/DCPU)* - अनाथालये आणि बालसंरक्षण कायद्यांची अंमलबजावणी पाहणे.
- *अर्थसहाय्य आणि पाठबळ* - अनाथाश्रम आणि पुनर्वसन केंद्रांसाठी आर्थिक मदत.

परिणामकारकता: ICPS ने बालहक्काविषयी जागरूकता वाढवली आहे आणि २०१७ पर्यंत ५०० हून अधिक बालगृहे आणि पालकत्व कार्यक्रम यांना आधार दिला होता. परंतु, राज्यांमध्ये असमान अंमलबजावणी, प्रशिक्षित कर्मचाऱ्यांचा अभाव आणि अपर्याप्त देखरेख ही मुख्य आव्हाने आहेत.

ख. किशोर न्याय (मुलांची काळजी आणि संरक्षण) अधिनियम, २०१५

हा कायदा अनाथ मुलांसाठी संस्थात्मक काळजी, दत्तक घेणे आणि पालकत्व पर्याय प्रदान करतो.

प्रमुख तरतुदी:

- *बालगृहांची स्थापना* - अनाथ आणि असहाय्य मुलांसाठी सुरक्षित निवास.
- *दत्तक आणि पालकत्व व्यवस्था* - मुलांना कुटुंबसंस्थेमध्ये वाढण्याची संधी देणे.
- *पुनर्वसन आणि पुनर्स्थापन* - संस्थांमध्ये राहणाऱ्या मुलांना त्यांच्या कुटुंबांमध्ये परत जाण्याची संधी उपलब्ध करणे.

ग. दत्तक धोरणे आणि कायदे

भारतात दत्तक प्रक्रिया *केंद्रीय दत्तक संसाधन प्राधिकरण (CARA)* द्वारे नियंत्रित केली जाते.

दत्तक प्रक्रियेचे घटक:

- *पालक पात्रता निकष* - आर्थिक स्थैर्य, आरोग्य आणि वयोमर्यादा यांचा विचार.
- *मुलांचा पालकांशी मेळ घालण्याची प्रक्रिया* - सुरक्षित आणि पारदर्शक दत्तक प्रक्रिया सुनिश्चित करणे.

परिणामकारकता: सद्य:स्थितीत दत्तक प्रमाण वाढले असले तरी, दिर्घ प्रतीक्षा कालावधी, गुंतागुंतीच्या प्रक्रिया आणि जनजागृतीचा अभाव अद्याप आव्हाने आहेत.

३. सरकारी धोरणांची परिणामकारकता मूल्यांकन

क. धोरणांचे सकारात्मक परिणाम

- ICPS आणि किशोर न्याय कायद्यामुळे बालसंरक्षण दर्जा सुधारला आहे.
- अनाथ मुलांच्या हक्कांविषयी जागरूकता वाढली आहे.

The Research Analytics ISSN ISSN (Online): 3107-6165
Volume 1, Issue 4, Oct-Dec 2025

- महाराष्ट्र आणि दिल्लीतील पालकत्व कार्यक्रम यशस्वी ठरले आहेत.

ख. धोरणांच्या अंमलबजावणीतील आव्हाने

- *असमान अंमलबजावणी* - राज्यांमध्ये नियमानुसार अनाथालये चालवली जात नाहीत.
- *संसाधनांचा अभाव* - अनाथाश्रमांमध्ये अपुरी सुविधा आणि प्रशिक्षित कर्मचाऱ्यांचा अभाव.
- *दत्तक घेण्यातील अडचणी* - दिर्घ प्रतीक्षा कालावधी आणि गुंतागुंतीच्या प्रक्रिया.
- *अर्थसहाय्य अपुरे* - विशेषतः ग्रामीण भागात निधीची कमतरता.

युनिसेफच्या २०१२ च्या अहवालानुसार, भारतामध्ये २५ दशलक्षहून अधिक अनाथ आणि परित्यक्त मुले होती. महिला आणि बाल विकास मंत्रालयाच्या २०२२ च्या अहवालानुसार, १,५३,८२७ मुले नोंदणीकृत होती, त्यापैकी १०,३८६ मुलांनी दोन्ही पालक गमावले होते. हे आकडे अनाथांसाठी प्रभावी योजनांची गरज दर्शवतात.

८. भारतातील अनाथ कल्याणासाठीच्या सरकारी योजना:

क. एकात्मिक बाल संरक्षण योजना (ICPS):

२००९ मध्ये सुरू झालेली ही योजना मुलांच्या संरक्षण प्रणालीस बळकट करण्यासाठी आहे. यामध्ये संस्थात्मक आणि गैर-संस्थात्मक काळजी प्रदान केली जाते, तसेच दत्तक आणि पालकत्व प्रणालीला प्रोत्साहन दिले जाते.

ख. किशोर न्याय (मुलांची काळजी आणि संरक्षण) अधिनियम, २०१५:

हा कायदा अनाथ आणि असुरक्षित मुलांच्या संरक्षणासाठी एक महत्त्वाची चौकट प्रदान करतो. यामध्ये बालगृहे स्थापन करणे आणि पुनर्वसनाच्या विविध मार्गांची अंमलबजावणी करण्यावर भर दिला आहे.

ग. PM CARES फॉर चिल्ड्रन योजना:

कोविड-१९ महामारीमुळे दोन्ही पालक गमावलेल्या मुलांना ही योजना आर्थिक मदत, शिक्षणाची हमी आणि आरोग्य विमा कवच प्रदान करते.

९. सरकारी योजनांचा प्रभाव:

क. व्याप्तीक्षेत्र आणि पोहोच:

सर्व योजनांचा लाभ घेणाऱ्या अनाथ मुलांची संख्या अपेक्षेपेक्षा कमी आहे. योजनांबाबत जागरूकतेचा अभाव आणि अंमलबजावणीतील अडथळे यामुळे लाभार्थ्यांची संख्या कमी राहते.

ख. अंमलबजावणीतील अडचणी:

- **संसाधनांची कमतरता:** अनेक बालगृहांमध्ये पुरेसे निधी, कर्मचारी आणि पायाभूत सुविधा नाहीत.
- **प्रशासकीय अडथळे:** जटिल प्रक्रिया आणि विलंब लाभार्थ्यांसाठी अडथळा ठरतात.
- **जागरूकतेचा अभाव:** अनेक पात्र लाभार्थ्यांना योजनांविषयी माहिती नसल्यामुळे ते याचा लाभ घेऊ शकत नाहीत.

ग. प्रभाव मूल्यांकन:

अनेक योजनांचा प्रभाव निश्चित प्रमाणात झाला असला तरी, अंमलबजावणीतील त्रुटीमुळे त्यांच्या प्रभावीतेत घट दिसून येते. संशोधन अहवालानुसार, योजनांचे फायदे अनेक अनाथ मुलांपर्यंत पोहोचत नाहीत.

१०. भारतातील अनाथांच्या कल्याणाविषयी चर्चा

भारतामधील अनाथांच्या कल्याणाचा प्रश्न अत्यंत महत्त्वाचा असून, त्यासाठी व्यापक सरकारी हस्तक्षेपाची आवश्यकता आहे. अनाथ बालकांच्या संरक्षण, शिक्षण आणि एकूणच कल्याणासाठी विविध धोरणे आणि योजना राबविण्यात आल्या आहेत. तथापि, या धोरणांची प्रभावीता अद्याप चर्चेचा विषय आहे, कारण अंमलबजावणी, प्रवेशयोग्यता आणि लक्ष्यित लोकसंख्येवर होणारा प्रभाव यासंबंधी अनेक अडचणी निर्माण होत आहेत.

The Research Analytics ISSN ISSN (Online): 3107-6165
Volume 1, Issue 4, Oct-Dec 2025

बाल न्याय (मुलांची काळजी आणि संरक्षण) अधिनियम, २०१५, अनाथ मुलांच्या काळजी, संरक्षण आणि पुनर्वसनासाठी कायदेशीर चौकट प्रदान करते. बाल काळजी संस्था (Child Care Institutions - CCIs) यांच्या माध्यमातून या मुलांचे पुनर्वसन केले जाते. परंतु, संसाधनांच्या कमतरतेमुळे आणि प्रशासकीय त्रुटींमुळे या अधिनियमाची अंमलबजावणी राज्यागणिक वेगळी दिसून येते. अनेक अहवाल सूचित करतात की अनेक CCIs मध्ये योग्य पायाभूत सुविधा, प्रशिक्षित कर्मचारी आणि मूलभूत संसाधनांची कमतरता आहे, ज्यामुळे अनाथ मुलांना पुरविल्या जाणाऱ्या सेवांची गुणवत्ता प्रभावित होते.

एकात्मिक बाल संरक्षण योजना (Integrated Child Protection Scheme - ICPS) या योजनेद्वारे संस्थात्मक आणि बिगर-संस्थात्मक काळजी यंत्रणा बळकट करण्याचे उद्दिष्ट आहे. दत्तकत्व, पालकत्व (Foster Care), आणि संस्थात्मक काळजीमधून बाहेर पडलेल्या मुलांसाठी सहाय्यकारी सेवा यांना प्रोत्साहन देण्याचे यामध्ये समाविष्ट आहे. ही योजना दत्तक प्रक्रिया अधिक पारदर्शक आणि प्रवेशयोग्य करण्यास मदत करत असली तरी, प्रशासकीय विलंब आणि संभाव्य दत्तक पालकांमधील जागरूकतेच्या अभावामुळे पुनर्वसनाची प्रभावीता मर्यादित राहते.

आर्थिक सहाय्य योजना (Sponsorship आणि Foster Care Fund) ही योजना अनाथ मुलांची काळजी घेणाऱ्या कुटुंबांना आर्थिक सहाय्य पुरवते. परंतु, या योजनांची माहिती पर्याप्त प्रमाणात पोहोचत नसल्यामुळे तसेच पात्रतेसाठी असलेल्या जटिल अटींमुळे या सुविधांचा लाभ घेणाऱ्या लाभार्थ्यांची संख्या मर्यादित राहते. अनेक गरजू कुटुंबे या योजनेबाबत अनभिज्ञ असतात किंवा संबंधित प्रक्रियेत गुंतलेल्या औपचारिक अडचणींमुळे त्यांचा लाभ घेऊ शकत नाहीत.

शिक्षण आणि कौशल्य विकास कार्यक्रम शासनामार्फत अनाथ मुलांसाठी सर्व शिक्षा अभियान (Sarva Shiksha Abhiyan) तसेच व्यावसायिक प्रशिक्षण उपक्रम लागू करण्यात आले आहेत. हे उपक्रम अनाथ बालकांना मोफत शिक्षण आणि प्रशिक्षणाच्या संधी पुरवतात. परंतु, नियमित देखरेखीच्या अभावामुळे, निधीच्या मर्यादेमुळे आणि अनाथ मुलांना समर्पित करिअर मार्गदर्शनाच्या कमतरतेमुळे या योजनांची प्रभावीता मर्यादित राहते.

मानसिक आरोग्य आणि भावनिक कल्याण अनाथ मुलांच्या मानसिक आरोग्याची आणि भावनिक कल्याणाची विशेष गरज असूनही, सरकारच्या धोरणांमध्ये या क्षेत्रात मोठी कमतरता आढळते. काही योजनांमध्ये समुपदेशन सेवा (Counseling Services) उपलब्ध आहेत, मात्र, सरकारी संस्थांमध्ये प्रशिक्षित मानसशास्त्रज्ञ आणि सामाजिक कार्यकर्त्यांची संख्या अपुरी आहे. त्यामुळे, अनाथ बालके भावनिक आघातांना सामोरे जातात, ज्याचा त्यांच्या व्यक्तिमत्त्वविकास आणि समाजामध्ये समावेश होण्यावर नकारात्मक परिणाम होतो.

११. निष्कर्ष आणि उपाय

भारतात शासनाने ICPS, किशोर न्याय कायदा आणि दत्तक नियमांद्वारे अनाथ कल्याण सुधारण्यासाठी महत्त्वपूर्ण पावले उचलली आहेत. तथापि, अंमलबजावणीत असमानता, अपुरी संसाधने आणि दत्तक प्रक्रियेतील अडचणी अद्याप कायम आहेत. अनाथ मुलांना सुरक्षित आणि उज्ज्वल भविष्य मिळण्यासाठी धोरण सुधारणा, पायाभूत सुविधा उभारणी आणि अधिक गुंतवणूक गरजेची आहे. यासाठी सरकार, सामाजिक संस्था आणि नागरिकांनी एकत्रित प्रयत्न करणे आवश्यक आहे.

१२. सुधारात्मक उपाय:

क. अंमलबजावणी यंत्रणा बळकट करणे:

प्रशासकीय प्रक्रिया सुलभ करून लाभार्थ्यांना वेळेवर मदत पोहोचवणे आवश्यक आहे.

ख. संसाधन वाढवणे:

बालगृह आणि संस्थांसाठी आवश्यक निधी आणि कर्मचारी उपलब्ध करून सेवा गुणवत्ता सुधारावी.

ग. जागरूकता वाढवणे:

योजनांविषयी जागरूकता वाढवण्यासाठी मोहीम राबवाव्या आणि लाभार्थ्यांपर्यंत माहिती पोहोचवावी.

घ. निरीक्षण आणि मूल्यमापन:

The Research Analytics **ISSN** **ISSN (Online): 3107-6165**
Volume 1, Issue 4, Oct-Dec 2025

सर्व योजनांच्या प्रभावाचे मूल्यांकन करण्यासाठी ठोस निरीक्षण प्रणाली लागू करणे गरजेचे आहे.

ग. इतर देशांसोबत तुलना

फिलिपीन्स आणि दक्षिण आफ्रिकेने अनाथांच्या कल्याणासाठी अधिक प्रभावी धोरणे राबवली आहेत, जसे की जलद दत्तक प्रक्रिया आणि अधिक निधी वाटप केले जाते.

- *धोरणांमध्ये सुधारणा* - दत्तक प्रक्रिया सुलभ आणि जलद करणे.
- *अनाथालयांसाठी अधिक निधी* - ग्रामीण भागात विशेष लक्ष देऊन मदत करणे.
- *सक्षम देखरेख आणि मूल्यमापन* - नियमांची अंमलबजावणी सुनिश्चित करणे.
- *जागरूकता मोहिम* - दत्तक आणि पालकत्व यांसाठी जनजागृती वाढवणे.
- *कर्मचाऱ्यांसाठी प्रशिक्षण* - बालसंरक्षण क्षेत्रातील कर्मचाऱ्यांना योग्य प्रशिक्षण देणे.

अनाथांच्या जीवनमानात सुधारणा घडवून आणण्यासाठी सरकारने केलेले प्रयत्न उल्लेखनीय आहेत. सरकारी यंत्रणांसोबतच स्वयंसेवी संस्था (NGOs) आणि खाजगी क्षेत्रातील भागीदारी यामुळे जागरूकता वाढली आहे आणि काही क्षेत्रांमध्ये धोरणांची अंमलबजावणी प्रभावी ठरली आहे.

तथापि, *अधिक मजबूत देखरेख यंत्रणा, वाढीव निधी, सोप्या आणि गतिमान दत्तक प्रक्रियांची रचना, तसेच मानसिक आरोग्याला अधिक प्राधान्य* यांसारख्या सर्वसमावेशक उपायांची आवश्यकता आहे.

अनाथ मुलांसाठी सुरक्षित आणि पोषक वातावरण निर्माण करण्याच्या उद्देशाने धोरणात्मक सुधारणा, संस्थात्मक क्षमता वृद्धी आणि समुदायाच्या सक्रीय सहभागाद्वारेच भारत या समस्येवर परिणामकारक उपाय शोधू शकतो.

१३. सारांश:

भारतामध्ये अनाथ आणि असुरक्षित मुलांची संख्या मोठ्या प्रमाणात आहे, ज्यामुळे त्यांच्या कल्याणासाठी प्रभावी सरकारी हस्तक्षेप आवश्यक आहे. या संशोधन लेखामध्ये विविध सरकारी योजनांचे प्रभावी मूल्यांकन केले आहे, ज्यामुळे अनाथ मुलांचे संरक्षण आणि पुनर्वसन साध्य होऊ शकते. सांख्यिकीय माहिती, धोरणे आणि अंमलबजावणीतील अडचणींचे विश्लेषण करून, सदर संशोधन अभ्यास सध्याच्या अनाथांच्या कल्याणाविषयक संपूर्ण आढावा सादर करतो. शिवाय, या योजनांची परिणामकारकता वाढवण्यासाठी सुधारात्मक उपाय या लेखात सुचवले आहेत. भारतात अनाथांसाठी विविध सरकारी योजना अस्तित्वात असल्या तरीही, त्यांच्या अंमलबजावणीमध्ये अनेक अडचणी आहेत. योग्य धोरणात्मक सुधारणा केल्यास या योजनांची परिणामकारकता वाढवता येईल, ज्यामुळे अनाथ मुलांना आवश्यक आधार मिळू शकेल.

संदर्भ:

1. युनिसेफ अहवाल २०१२
2. महिला आणि बाल विकास मंत्रालयाचा अहवाल २०२२
3. pmc.ncbi.nlm.nih.gov
4. pib.gov.in
5. nipfp.org.in
6. researchgate.net
7. forumias.com
8. nhrc.nic.in
9. unicef.org